

Kära läsare,

Här har Du en första version av Civitas lexikon till den kristligt-sociala och kristdemokratiska rörelsen. Lexikonet, som regelbundet kommer att uppdateras och förbättras framöver, gör inte anspråk på att vara vare sig ett vetenskapligt eller ett komplett arbete. Syftet är endast att på ett lättillgängligt sätt lämna förklaringar till eller information om begrepp och personer inom europeisk och latinamerikansk kristdemokrati som Du kanske träffar på i olika sammanhang inom rörelsen, men inte är bekant med sedan tidigare. Vi gör inte anspråk på att vara objektiva. Tvärtom. Vad avser vissa relativt allmänt förekommande begrepp vinnlägger vi oss istället om att belysa vad dessa betyder – eller snarare, hur dessa oftast uttolkats – inom just den kristdemokratiska idétraditionen. Observera att litteraturhänvisningarna inte skall ses som källor till respektive ovanstående text, utan snarare som litteraturtips för att ge ytterligare kött på benen i anslutning till det aktuella uppslagsordet. Vi hoppas att denna ordlista kan vara till glädje. Hör gärna av Dig till oss med förslag om vad som behöver ändras eller förbättras.

Lars F Eklund
Direktor för Civitas

ADENAUER, Konrad (1876-1967) Legendarisk tysk förbundskansler och CDU-ledare. Från katolsk familj i Rhenlandet. Borgmästare i Köln 1917. Efter nazisternas maktövertagande 1933, ständigt övervakad och trakasserad av desamma som i A. såg en farlig motståndare. Mer än någon annan utgör A. en symbol för uppbyggandet av ett demokratiskt tyskt välfärdsamhälle på de ruiner andra världskriget och nazismen lämnat efter sig. A. var tillsammans med Schuman* och de Gasperi* den europeiska integrationens kristdemokratiska ”fäder”. A. närde redan 1945 en vision om ett Europas ”förenta stater”.

Litteratur: Niek Arböl *Ett nytt Europa* Stockholm 1992, Charles Williams *Adenauer* London 2000.

ALTHUSIUS, Johannes (1557-1638) Tysk protestantisk rättslärare och naturrättsteoretiker som även anses ha företrätt tidiga federalistiska tankegångar.

ANTROPOLOGI ”Läran om människan”. Den *filosofiska* antropologins reflexioner kring människans natur har, särskilt med utgångspunkt i begreppet person*, haft fundamental betydelse för kristdemokratins politiska filosofi. Antropologin såsom gren av filosofin skall ej förväxlas med andra antropologiska discipliner, såsom till exempel socialantropologi.

AQUINO Se Thomas av Aquino*

ARISTOKRATI I dagligt tal namn på samhällsklass vars ställning baseras på nedärvda privilegier, men i klassisk politisk filosofi namn på en speciell styresform. Bokstavligen ”de bästas” eller ”de mest lämpades” styre, till skillnad från monarki* (envælde) och demokrati* (folkvælde).

ARISTOTELES (384-322 f Kr) Från Stagira i Thrakien. En av det antika Greklands mest framträdande filosofer. Elev till Platon, men i sina verk ofta kritisk mot denne. Hans omfattande arbete har, i synnerhet under högmedeltiden då många av hans verk ”återupptäcktes”, haft en betydelse för västerlandets tänkande som knappast kan överskattas. Under Skolastiken, till exempel av Thomas av Aquino*, kallades han rätt och slätt för ”Filosofen”. Han har också kallats ”statsvetenskapens fader”. Flera av hans verk inom etik och politik finns översatta till svenska i aktuella utgåvor, såsom *Den Nikomachiska Etiken* och *Politiken*.

Litteratur: Henry B. Veatch *Aristotle* Bloomington 1974, Fred D. Miller *Nature, Justice and Rights in Aristotle's Politics* Oxford 1995.

AUGUSTINUS, Aurelius (354-430) Kyrkofader och kyrkolärare. Katolsk biskop i staden Hippo i Numidien i romerska Nordafrika. A:s verk, såsom hans självbekännelser *Confessiones* och det monumentala *De Civitate Dei* om Gudsstaten, har haft djupgående betydelse för kristendomen, för västerlandets kulturhistoria och för den politiska filosofin. Flera av hans verk finns i olika utgåvor på svenska.

Litteratur: Dino Bigongiari (ed.) *The Political Ideas of St. Augustine* Washington DC 1996.

AUKTORITET Grundläggande begrepp i den politiska filosofin som avser den moraliska *rätten och behörigheten* att styra och fatta beslut, i distinktion från *makten*, den rent faktiska förmågan att genomdriva sin vilja. Enligt den klassiska kristna politiska filosofin är auktoritet nödvändigt i varje mänsklig gemenskap för att kunna leda dess olika delar mot dess gemensamma ändamål*, och den begränsas till de etiskt legitima medlen för att nå detta ändamål. Det finns olika former och nivåer av auktoritet. Föräldraauktoriteten till exempel följer av att föräldrarna är orsaken till barnens existens och ansvariga för deras väl. Den

upphör när barnen vuxit upp och är mogna att fatta egna beslut. Lärarens auktoritet vilar ytterst på den kunskap han eller hon besitter, och begränsar sig till denna kunskaps förmedlande. Det finns flera andra former. Den politiska auktoriteten kommer enligt kristen tradition ytterst från Gud, såsom skapelsens upphov, men närmast genom folket som helhet och genom dess naturliga rätt till självbestämmande. Av denna rätt följer att den politiska auktoriteten kan gestaltas i olika statsskick och statsformer, så länge dessa respekterar naturrätten och de mänskliga rättigheterna. Den politiska auktoritetens ändamål är att sträva efter det gemensamma bästa* och den förfaller i tyranni* om den överger detta ändamål. Central och unik i den kristna idétraditionen är distinktionen mellan andlig och världslig auktoritet, uttryckt bland annat i Doktrinen om de två svärden*.

Litteratur: Yves R Simon *A General Theory of Authority* Notre Dame 1980, Yves R Simon *Philosophy of Democratic Government* Notre Dame 1993, *Katolska Kyrkans Katekes* Vejbystrand 2000, Johannes XIII: encykl *Pacem in Terris* 1963.

BELLARMINO, Roberto (1542-1621) Kardinal, teolog och filosof. Tillhörde Jesuitorden, *Societas Jesu*. Främst känd i Sverige genom sin roll i Galilei-processerna. G. har haft stor betydelse för den kristna politisk-filosofiska traditionen och för framväxten av teorier om representativt styre. Hans tänkande var starkt influerat av Thomas av Aquino*. G. betonade att den politiska auktoriteten vilar på folket som helhet, att folket har rätt att välja styrelseform och att styret måste ha folkets accept, det som i anglosaxisk politisk teori blivit känt som "Government by consent".

Litteratur: Roberto Bellarmino *De Laicis* Westport 1993.

BELLOC, Hilaire (1870-1953) Engelsk katolsk författare, historiker och debattör av fransk-iriskt ursprung. Tillsammans med G K Chesterton* en av distributismens* främsta förespråkare vid förra seklets början, manifesterat i verk som *An Essay on the Restoration of Property* och *The Servile State*. Hans idéhistoriska kunskap och skarpsynthet framträder i till exempel *The Great Heresies, Survivals and New Arrivals* samt *Europe and the Faith*.

Litteratur: Joseph Pearce *Literary Converts* San Francisco 1999.

BUTTIGLIONE, Rocco (1948-) Italiensk statsvetare och filosof med personalistisk inriktning. Ledare för CCD-CDU, ett av Democrazia Christianas* efterföljarpartier. Har bland annat arbetat tillsammans med Michael Novak*. Italiensk Europaminister under 2000-talets första år.

CAESAROPAPISM Inom kristen politisk idétradition benämning på en situation där statsmakten tillskansat sig fullständig kontroll över kyrka och religionsutövning och alltså utgör högsta beslutsinstans även i andliga ting. C. utgör en avvikelse i bjärt kontrast till klassisk kristen syn på förhållandet mellan kyrka och stat. Som exempel framför andra på C. brukar anges det bysantinska riket och senare den ryske tsarens förhållande till den ryska ortodoxa kyrkan. Även nordvästra Europas statskyrkosystem torde åtminstone delvis kunna beskrivas i termer av C.

CASAS, Bartolomeo de las (1484-1566) Spanjor. Medlem av Dominikanerorden. Försvarede, med utgångspunkt i Thomas av Aquinos* teori om naturrätten* såsom den framlades av bland annat Francisco de Victoria*, de amerikanska urinvånarnas rätt till frihet och egendom visavi de så kallade conquistadorer som gravt kränkte dessa. Bartolomeo de las Casas rönt en stor framgång då Paulus III genom bullan *Sublimius Deus* 1537 exkommunicerade (bannlyste) alla som försökte förslava de amerikanska indianerna. C. är på många håll en symbol för tidig kamp för de mänskliga rättigheterna.

Litteratur: Helen Rand Parish (ed.) *Bartolomé de las Casas – The Only Way* Mahwa 1992, Joel S. Panzer *The Popes and Slavery* New York 1996.

CASTI CONUBII Encyklika* om det kristna äktenskapet publicerad 1930 av Pius XI. Dokumentet utgör ett systematiskt försvar för den kristna synen på äktenskapet och understryker statens skyldighet att stödja äktenskap och familj. Mest känd är encyklikan för dess kategoriska fördömande av alla former av tvångssterilisering, ett fenomen som vid den tiden började diskuteras i norra Europa och delar av USA.

CASTILLO VELASCO, Jaime (1914-2003) Legendarisk grundare av och ledare för det kristdemokratiska partiet i Chile. Betydande tänkare i linje med Jacques Maritain* och dennes kristna personalism* och humanism. C. var en drivande kraft i Chiles Kommitté för mänskliga rättigheter och drevs i exil i två omgångar under Pinochet-diktaturen. Han hedrades av bland annat UNESCO för sina insatser.

CDA Christen Democratisch Appél är det kristdemokratiska partiet i Nederländerna. Det bildades 1973 genom en sammanslagning av ett katolskt och två protestantiska partier. CDA samlar kring 30 procent av väljarna och har ingått i åtskilliga regeringar de senaste decennierna.

CDI Den kristdemokratiska internationalen (CDI-IDC) är världens näst största international och organiserar ett hundratal partier i främst Europa och Latinamerika samt delar av Afrika och Asien. Se: www.idc-cdi.org.

CDU Christlich-Demokratische Union är det största av Tysklands två kristdemokratiska partier grundat direkt efter andra världskrigets slut som en arvtagare till mellankrigstidens Zentrum*. CDU blev under Adenauers* ledning det närmast statsbärande partiet i dåvarande Västtyskland och har ofta suttit i regeringsställning i förbundsrepubliken. CDU satt under Helmut Kohls ledning vid makten i samband med murens fall och Tysklands återförening. Trots en viss turbulens i samband med Kohls avgång utgör CDU ett av Europas starkaste kristdemokratiska partier.

CENTRALISM Utryck som avser viljan att koncentrera politisk och administrativ makt till ett centrum där den ”egentligen” hör hemma, till exempel nationalstaten*, på bekostnad av det civila samhällets* samt andra politiska nivåers legitima egenmakt och självstyre. C. motiveras ofta i termer av effektivitet och likabehandling av medborgare. C. kontrasteras ofta mot federalism*. Se även subsidiaritetsprincipen* och decentralisering*.

CSU Christlich-Soziale Union är det ena av Tysklands två kristdemokratiska partier och dominerar i sitt verksamhetsområde, Bayern, närmast totalt politiken med valresultat som tangerar 60 procent. Då CSU i Sverige slentrianmässigt presenteras som ett mörkblått parti förtjänar det att uppmärksammas att CSU bedriver en mycket aktiv och stark socialpolitik i den kristligt-sociala traditionens mittfåra.

CHESTERTON, Gilbert Keith (1874-1936) Engelsk tänkare, debattör och författare med en närmast osannolikt stor produktion. Han skrev cirka 100 böcker i ämnen som socialpolitik, filosofi och ekonomi, men även de mycket populära Father Brown-deckarna. Till hans mer kända verk torde höra hans biografi över Thomas av Aquino. C. Var en ytterst framstående förvarare av en kristen samhällssyn genom sin idémässiga klarsyntet och litterära skicklighet

som, det måste sägas, förefaller anmärkningsvärt okänd i Sverige. Han var och förblir en av distributismens* mest geniala försvarare och hans böcker ges ständigt ut ånyo.

Litteratur: G.K Chesterton *What's Wrong with the World* San Francisco 1994, G.K Chesterton *The Outline of Sanity* Norfolk 2001.

CICERO, Marcus Tullius (106-43 f Kr) Romersk filosof, talare och statsman. Författare till många verk, t ex *De re publica* om staten, *De officiis* om plikterna och *De legibus* om lagarna, som utövat stort inflytande på västerlandets tänkande, inte minst genom sin påverkan på många av Kyrkofäderna. Inte minst presentationen av naturrätten* i *De Legibus* framstår fortfarande som en av de främsta i sitt slag. Hans tal studeras fortfarande inom retoriken. Litt:Cicero, *Sex tal inför senaten och folket*, Uddevalla 1975, Jonathan Powell (ed.), *Cicero: The Republic and The Laws*, Oxford 1998

CIVILA SAMHÄLLET, DET Utgörs av summan av de fritt framvuxna naturliga gemenskaper, föreningar, organisationer, samfund och institutioner som inte är skapade av eller delar av det offentliga (stat och kommun). Den kristna politiska idétraditionen betonar C:s betydelse för ett fritt, pluralistiskt samhälle och för varje människas möjlighet att förverkliga sig som person. Därför har C. också rätt till vederbörlig frihet och autonomi visavi staten. Se även intermediära strukturer*.

CLARKE, W Norris (1915-) Betydande, ännu aktiv, amerikansk thomistisk och personalistisk filosof. Professor Emeritus vid Fordham University, New York.

Litteratur: W Norris Clarke *Person and Being* Marquette 1993, W Norris Clarke *The One and the Many* Notre Dame 2001.

DAWSON, Christopher (1889-1970) Framstående brittisk historiker med fokus på religionens betydelse som kulturell och social drivkraft. D. ägnade sig inte minst åt frågan om vad som konstituerar europeisk identitet och om grundvalarna för europeisk gemenskap.

Litteratur: Christopher Dawson *The Making of Europe* Washington DC 2003, Christopher Dawson *Religion and the Rise of Western Culture* New York 1991.

DAY, Dorothy (1897-1980) Kristet-social aktivist och författare. Efter en tid som socialist och skribent för ett flertal vänstertidningar i USA konverterade hon till katolicismen och började intressera sig för personalismens* och distributismens* idéer. Hon hade till exempel kontakt med Jacques Maritain. Starkt kritisk mot såväl kommunismen som kapitalismen startade hon tillsammans med personalisten Peter Maurin den så kallade Catholic Workers Movement som betonade kamp, till exempel facklig, för social rättvisa, betydelsen av småskaligt enskilt ägande som egnahem och familjejordbruk, samt pacifism. Rörelsen, som hade sin höjdpunkt under 1930-talet, fick vidare betydelse genom sin spridning av personalistiska och distributistiska idéer i många kretsar i USA.

Litteratur: Dorothy Day *On Pilgrimage* Edinburgh 1999.

DEMOCRAZIA CRISTIANA Det kristdemokratiska parti, ofta förkortat DC, som bildades av anti-fascistiska motståndsmän under andra världskriget som arvtagare till det tidigare Partito Popolare Italiano (PPI) och som under snart sagt hela efterkrigstiden utgjort Italiens statsbärande parti under kända ledare såsom Alcide de Gasperi*, Amintore Fanfani*, Aldo Moro och Giuglio Andreotti. Partiet, som alltid härjats av inre fraktionsstrider mellan olika strömningar ("correnti"), föll i samband med det sena 1980- och tidiga 1990-talets korrupsionsskandaler samman och delades i fyra mindre kristdemokratiska partier, varav det största sedermera återtog namnet PPI.

Litteratur: Niels Arböl *Ett nytt Europa* Stockholm 1992.

DEMOKRATI Folkstyre. Den kristligt-sociala och sedermera kristdemokratiska rörelsens närmast undantagslösa (se nedan under Dollfuss*) aktiva stöd för representativ demokrati och allmän rösträtt har alltsedan 1800-talet varit en tydlig vattendelare mellan dessa partier och Europas, i egentlig mening, konservativa partier och rörelser som endast motvilligt accepterade demokratin. Till den kristna demokratiuppfattningens oundgängliga beståndsdelar hör, utöver själva beslutsprinciperna, krav på respekt för enskildas och gemenskapers naturliga rättigheter, värnandet av rättsstaten och omsorgen om det gemensamma bästa* som statens ändamål.

Litteratur: Dino Bigongiari, (ed.) *The Political Ideas of St. Thomas Aquinas* New York 1981, Jacques Maritain *Christianity and Democracy & The Rights of Man and Natural Law* San Francisco 1986, Yves R. Simon *Philosophy of Democratic Government* Notre Dame 1993, Stathis N. Kalyvas *The Rise of Christian Democracy in Europe* New York 1996.

DESPOTI Tyranniskt envælde. Enligt klassisk, och i synnerhet aristotelisk, filosofi den form av tyranni* som utgör den degenererade formen av monarki.

DISTRIBUTISM Benämning på kristligt-social rörelse och teoribildning i främst England och USA under 1900-talets första hälft. D. betonade det småskaliga privata ägandet av kapital, mark och produktionsmedel som nödvändig förutsättning för självständiga familjer och en fri samhällsordning. D. sågs som alternativ till både planhushållningssocialism och kapitalism med stark ägarkoncentration. Till D. bekände sig ledande kulturpersonligheter såsom G.K. Chesterton och Hilaire Belloc, vilket bidrog till rörelsens spridning och genomslag. På den europeiska kontinenten motsvarades D. av solidarismen* företrädd av till exempel Heinrich Pesch*. Nyligen har ett litet förlag i USA, IHS Press, börjat återutge flera av distributismens klassiker.

Litteratur: Hilaire Belloc *An Essay on The Restoration of Property* Norfolk 2002, G.K. Chesterton *The Outline of Sanity* Norfolk 2001.

DISTRIBUTIV RÄTTVISA I klassisk och thomistisk filosofi term för rättvisa i relationen mellan samhällsgemenskapen som helhet och den enskilde, den enskildes rätt till en viss andel av samhällsgemenskapens tillgångar i vid mening. Utgångspunkterna för D. är enligt den thomistiska filosofin antingen den enskildes förtjänst eller hennes behov, det vill säga bådadera kan utgöra grund för rättigheter.

Litteratur: Josef Pieper *The Four Cardinal Virtues* Notre Dame 1966.

DOKTRINEN OM DE TVÅ SVÄRDEN Påven Gelasius doktrin från slutet av 400-talet om den kristna distinktionen mellan den andliga och den världsliga auktoriteten, det vill säga kyrkan respektive staten, vari båda har sitt eget legitima kompetensområde. D. utgör grundvalen för Västerlandets idéer och traditioner om kyrkans frihet, religionsfrihet och en begränsad, sekulär, statsmakt.

Litteratur: Henry Schmandt *De politiska idéernas historia* Stockholm 1965.

DOLLFUSS, Engelbert (1892-1934) Österrikisk kristligt-social förbundskansler i början på 1930-talet. D. förde ett "tvåfrontskrig" mot marxister och nazister. Efter den parlamentariska processens kollaps 1933 bildade D. paraplyorganisationen Fosterländska Fronten och försökte genom ett auktoritärt styre rädda Österrike från revolution och nazitysk intervention. Socialistpartiet och nazistpartiet förbjöds. D. mördades brutalt vid ett nazistiskt försök till statskupp 1934. Han efterträddes av Kurt von Schuschnigg*.

Litteratur: Guido Zernatto *Sanningen om Österrike* Stockholm 1938, Barbara Jelavich *Modern Austria* Cambridge 1987.

DYGDER Enligt klassisk och kristen personalistisk* filosofi namn på av var och en utvecklingsbara mänskliga kapaciteter som hjälper oss att förverkliga oss som mänskliga personer, såsom de intellektuella dygderna vilka hjälper oss i sökandet efter kunskap och sanning och de moraliska dygderna som hjälper oss till ett rätt etiskt handlande. Centrala är de fyra moraliska så kallade kardinalsdygderna; klokhets, rättvishet, mod och måttfullhet. Litteratur: Josef Pieper *The Four Cardinal Virtues* Notre Dame 1966, Jean Porter *The Recovery of Virtue* London 1990.

EFFEKTIV ORSAK Se orsak*.

EKSTEDT, Birger (-1972) Mångårig ordförande för Kristen Demokratisk Samling, den år 1964 grundade föregångaren till dagens svenska kristdemokratiska parti. E:s politiska tänkande kretsade mycket kring begreppet samhällsgemenskap som han reflekterade mycket kring i tal, artiklar och skrifter. E:s bestående betydelse ligger kanske inte så mycket i hans ståndpunkter i enskilda frågor, som i hans starka övertygelse om behovet av en kristdemokratiskt orienterad kraft i svensk politik. E. hade sin politiska bakgrund i dåvarande Högerpartiet, där han bland annat var ombudsman, men blev tidigt varse den kristna värdegrundens allt svagare ställning i det partiet. Litteratur: Birger Ekstedt *Kristen Demokratisk Samling – En politisk nödvändighet* Örebro 1970. Se även artikelsamlingen *Birger Ekstedt – idépolitiker* Stockholm 1974.

ELIOT, T S (1888-1965) Poet och nobelpristagare i litteratur. Engagerad kristen intellektuell som betonade det klassiska och kristna arvets betydelse för den europeiska kulturen och civilisationen. E. var influerad av bland annat Christopher Dawson* och Jacques Maritain*. Litteratur: T. S. Eliot *Christianity and Culture* London 1976.

ENCYKLIKA Av grekiskans "kyklos" (cirkel), jämför kanslisvenskans "cirkulär". Påvlig rundskrivelse. Många encyklikor kring samhällsfrågor, så kallade socialencyklikor, har haft stor inverkan på europeiskt och latinamerikanskt kristdemokratiskt tänkande, se till exempel *Rerum Novarum**. Notera att encyklikor enligt urgammal tradition inte har några egentliga titlar, utan namnges efter sina incipit, det vill säga den latinska originaltextens första två-tre ord. Litteratur: David J. O'Brien & Thomas A Shannon *Catholic Social Thought – The Documentary Heritage* Maryknoll 1992.

EPP European Peoples Party. Det kristdemokratiska partiet på EU-nivå som i sin parlamentsgrupp också rymmer vissa europeiska konservativa. EPP-gruppen är när detta skrivs våren 2004 Europaparlamentets största.

EUCD European Union of Christian Democrats. Numera överspelad, tidigare mycket betydelsefull, samarbetsorganisation för kristdemokratiska partier i Europa. Kontakterna inom ramen för medlemskapet i EUCD hade stor betydelse för de svenska kristdemokraternas inlemmande i den europeiska kristdemokratiska gemenskapen.

EUCDW European Union of Christian Democratic Workers. Den europeiska kristdemokratiska rörelsens fackliga gren.

EUROPEISK GEMENSKAP De kristligt-sociala och kristdemokratiska partierna i Europa har, i synnerhet sedan det första världskrigets vettlösa dödande, intensivt strävat efter byggandet av en europeisk politisk gemenskap på den kristna etikens och naturrättens grund och under tillvaratagande av Europas rika kristna kulturarv. Egentligen fullföljer man här en önskan att bygga ett pluralistiskt Europa med inre fred och med en gemensam rättsordning som tidigare manifesterats i det sena romerska riket, i Karls den Stores rike och i det Tysk romerska riket, men i modern tid i form av ett demokratiskt projekt byggt ”underifrån och uppåt”. Redan vid de kristligt-sociala partiernas kongress i Köln 1932 uttalade man sig för byggandet av en europeisk politisk gemenskap, tankar vars genomförande förhindrades bland annat av Hitlers maktövertagande i Tyskland ett år senare. Antinazistiska politiker såsom Adenauer*, De Gasperi* och Schuman* tog redan i krigets slutskede initiativ till såväl det som skulle bli den moderna kristdemokratiska rörelsen i Europa, som till den politiska gemenskap vi idag känner som den Europeiska Unionen.

Litteratur: Niels Arböl *Ett Nytt Europa* Malmö 1992, Hilaire Belloc *Europe and The Faith* Rockford 1992, Christopher Dawson *The Making of Europe* Washington 2002.

FACKFÖRENINGAR Den kristligt-sociala och kristdemokratiska rörelsen har, till skillnad från många andra icke-socialistiska rörelser, alltid erkänt rätten att bilda fackföreningar och dessa föreningars stora betydelse för att skapa ekonomisk rättvisa och värna ett pluralistiskt samhälle. Bildandet av fackföreningar fick 1891 ett starkt stöd av den för kristdemokratiens framväxt betydelsefulla socialencyklikan *Rerum Novarum*. I själva verket mer eller mindre föddes många kristligt-sociala partier på kontinenten ur det sena 1800-talets kristligt-sociala fackföreningsrörelser. Många fick en stark påminnelse om sambandet mellan en kristligt-social samhällssyn och facklig organisering genom den polska Solidaritetsrörelsens kamp mot kommunistdiskturen. Se även EUCDW* och intermediära strukturer*.

Litteratur: Niels Arböl *Ett Nytt Europa* Malmö 1992, E. Bischofberger/M. Zaremba *Arbete före kapital* Stockholm 1985, Paul Misner *Social Catholicism in Europe* London 1991.

FANFANI, Amintore (1908-1999) Italiensk ekonomihistoriker och legendarisk ledare för de italienska kristdemokraterna. Italiensk regeringschef i olika omgångar mellan 1954-1963. Av bestående betydelse är inte minst hans analys av de etiska defekterna hos den oreglerade marknadsekonomin, defekter som man stundtals förefaller ta lätt på inom dagens kristdemokrati.

Litteratur: Amintore Fanfani *Catholicism, Protestantism and Capitalism* Norfolk 2003.

FAMILJ I kristdemokratiens politiska filosofi primärt den på äktenskapet grundade gemenskap av föräldrar och barn, vars objektiva ändamål* är barnens omvårdnad och uppfostran. Utgångspunkten för, eller kärnan i, denna familjesyn är att barn har naturliga rättigheter visavi sina föräldrar, som har gemensamma naturliga skyldigheter visavi barnen. Familjen ses som en egen beslutsnivå i samhället, vars legitima autonomi staten måste respektera. Det innebär att staten måste respektera föräldrars naturliga rätt att fullgöra sina skyldigheter visavi barnen, till exempel när det gäller omsorg och utbildning. Staten har även att skydda barnen i de fall föräldrarna försummar sina naturliga skyldigheter. Se även äktenskap* och subsidiaritet*.

Litteratur: Thomas J Higgins *Man as Man – The Science and Art of Ethics* Rockford 1992, Johannes Paulus II *Familiaris Consortio* London 1981, Joseph M. de Torre *The Roots of Society* Manila 1984. Se även FN:s *Barnkonvention*.

FEDERALISM Övernationell politisk och rättslig gemenskap till vilken specificerade uppgifter eller ansvarsområden delegerats, medan övriga uppgifter och områden ligger kvar hos de ingående delstaterna. F. kännetecknas av att på sina områden kunna fatta beslut med

direkt rättsverkan mot enskilda medborgare i federationen, vilket inte är fallet i den lösare sammanslutningsformen konfederation. Det bör uppmärksammas att begrepp som federation, konfederation, union och liknande ofta används med varierande betydelser, varför det är viktigt att uttröna vad som avses i varje enskilt fall. Inom internationell kristdemokrati uppfattar man federalism som ett sätt av förverkliga subsidiaritetsprincipen* vad avser de politiska beslutsnivåerna.

FEMINISM Namn på varierande teorier och rörelser som strävar efter jämställdhet mellan kvinnor och män med utgångspunkt i att det existerar olika strukturella orättvisor mellan män och kvinnor vad avser möjligheter till inflytande och personligt självförverkligande. Litteratur: Per Landgren *Feminism och Kristdemokrati* Stockholm 2004, Prudence Allen *The Concept of Woman* Grand Rapids 1985, Lisa Sowle Cahill *Sex, Gender and Christian Ethics* Cambridge 2003, Alice von Hildebrand *The Privilege of Being a Woman* Ypsilanti 2002.

FENOMENOLOGI Filosofisk inriktning som, vid sidan av thomismen, har haft betydelse för den personalistiska människosynen, till exempel genom gestalter som Max Scheler, Karol Wojtyła och Eidith Stein.

FOLKRÄTT Enligt Thomas av Aquino, och enligt äldre romersk rättsfilosofi, var folkrätten (Ius Gentium) de delar av naturrätten* som erkändes överallt och därför kunde ligga till grund för relationer mellan stater och folk. Modern folkrätt bildas huvudsakligen genom avtal och konventioner baserade på, ofta underförstådda, naturrättsliga principer såsom ”pacta sunt servanda” (”avtal är till för att hållas”). Dagens folkrätt finner sina rötter hos till exempel den spanske rättsfilosofen Francisco de Vitoria* och hos Hugo Grotius*. Inom den internationella kristdemokratins tänkande brukar man trycka på tre principer; Betydelsen av respekt för folkrätten, det vill säga att det internationella samfundet skall vara en rättsgemenskap, folkrättens avhängighet av naturrätten, det vill säga att man avvisar ”internationell rättspositivism” samt behovet av en förstärkt ställning för de mänskliga rättigheterna inom folkrätten i förhållande till de enskilda staternas suveränitet. Se även Mänskliga rättigheter* och rättfärdigt krig*.

FORMAL ORSAK Se orsak*.

FRED Det övergripande målet för arbetet inom internationella relationer. Fred innebär enligt kristen och naturrättslig tradition inte bara frånvaron av krig, utan rymmer i sig även rättvisa i relationerna mellan stater och folk samt respekt för allas människors naturliga rättigheter som förutsättning för förverkligandet av världssamfundets gemensamma bästa. Fred är, med Augustinus uttryck, ett ”ordningens lugn”, tranquillitas ordinis. Se även encyklikan Pacem in Terris* och rättfärdigt krig*.

FREI, Eduardo F. Montalva (1911 -1982) F. var 1957 med och grundade Chiles kristdemokratiska parti vars ledare han också var i många år. Från 1964 till 1970 var han Chiles president.

FREI, Eduardo F. Ruiz-Tagle (1942-). Den föregåendes son. F. grundade under Pinochetdiktaturen ”Kommittén för fria val” och var 1988 ledande i nej-kampanjen i den folkomröstning som skulle ge Pinochet fortsatt mandat. Mellan åren 1994 och 2000 var han Chiles president.

FRIA VALET, DET Centralt begrepp i personalismens* människosyn innebärande att vi såsom till vår natur rationella varelser har herravälde över våra egna handlingar och är förmögna till fria val. Människan är alltså i sitt inre liv inte bestämd av omgivande faktorer utan fri. Hon är därigenom ett självständigt subjekt, och ansvarig för sina handlingar. Detta innebär naturligtvis inte att vi inte är påverkade av miljö, arv, historisk period, kultur med mera, utan att vi trots sådan påverkan behåller vår essentiella frihet. Därigenom kan vi också inta ett kritiskt förhållningssätt i förhållande till vår omgivning. Många moderna teorier, såsom marxism, leninism, freudianism och även vissa teologiska predestinationsteorier, upphäver i teorin, eller bortser i praktiken, från den fria viljan. Människan som person reduceras då till en funktion av förhållanden bortom hennes påverkansmöjlighet, vilket omöjliggör meningsfulla resonemang kring etiska frågor.

Litteratur: Ralph McInerny *Aquinas on Human Action* Washington D.C. 1992, Yves R. Simon *Freedom of Choice* New York 1987.

FÖRFATTNINGSDOMSTOL Domstol med uppgift att pröva hgars, domars och myndighetsbesluts förenlighet med landets konstitution. F. ses inom den kristdemokratiska traditionen som ett medel att skydda människans naturliga rättigheter och motverka godtycklig maktutövning. F. är dock inte något oproblemiskt, då den verkar i gränssnittet mellan juridik och politik. F. förutsätter en mycket precist formulerad författning vad avser den enskildes och det civila samhällets rättigheter visavi staten samt vad avser maktfördelningen mellan olika beslutsorgan för att inte riskera bli problematisk ur demokratisk synpunkt.

FÖRENINGSRÄTT Den naturliga rätten att tillsammans med andra bilda, och ingå i, olika gemenskaper, föreningar och organisationer följer av människans natur som social varelse och utgör en hörnsten i kristdemokratiskt tänkande. F. utgör den etiska och rättsliga grunden för det civila samhället. Leo XIII:e påpekade i *Rerum Novarum** 1891, att en stat som inte erkänner F. därigenom faktiskt går emot grundprinciperna för sin egen existens.

FÖRVALTARSKAP Uttrycker den relation människan står i visavi skapelsen i övrigt, det vill säga naturen och i viss mening kulturarvet, i distinktion till etiken, i synnerhet rättvisan, som utgör formen för människors relation sinsemellan. F. bottenar i människans natur som rationell varelse och i hennes plats i Varats hierarki*. F. handlar inte bara om passivt bevarande utan fastmer om att utveckla och förädla resurser och ta tillvara människans kreativitet. Genom gott F. undviks såväl rovdrift på natur och resurser som ett reducerande av människan till blott en funktion i det ekologiska systemet.

Litteratur: S. Attefall & N.Ekelund *Förvaltarskap, ur Det gemensamma bästa* Stockholm 2002, E.F Schumacher *A Guide for the Perplexed* New York 1977, Vincent McNabb *The Church and the Land* Norfolk 2003.

GASPERI, Alcide De (1881-1954) Från Trentino i norra Italien. G. blev 1911 parlamentsledamot i Österrike, som Trentino då tillhörde. Senare politiker i Partito Popolare och motståndare till fascismen, för vilket han på 1920-talet dömdes till fängelse. G. fick senare en fristad i Vatikanen, varifrån han upprätthöll kontakterna med motståndsrörelsen. Han var delaktig i grundandet av kristdemokratiska *Democrazia Christiana** och blev dess ledare. 1945 blev han Italiens premiärminister vilket han förblev till sin död 1954. G. förankrade Italien tydligt i väst genom aktivt stöd för NATO och var en av initiativtagarna till det vi idag kallar den Europeiska Unionen. Inrikespolitiskt säkrade han demokratin från det kommunistiska hotet och genomförde bland annat en omfattande landreform genom vilken tiotusentals bönder fick jord genom styckning av storgods.

GEMENSAMMA BÄSTA, DET Jämför det latinska "Bonum Commune" och engelskans "The Common Good". Fundamentalt begrepp i den politiska filosofin. Så beskriver till exempel Aristoteles, Thomas av Aquino och den katolska socialläran G. såsom den politiska gemenskapens specifika ändamål*. Begreppet är nära besläktat med begreppet solidaritet*. G. har definierats som "En politisk och rättslig ordning, och ett ekonomiskt och socialt sammanhang, som ger alla enskilda, familjer och grupper optimala möjligheter att vara det de är och fullgöra sina ändamål". I klassisk politisk filosofi beskrivs styrelseskick och stater som ej eftersträvar G. såsom tyrannier*. Begreppet rymmer också en kritisk udd mot den liberala så kallade "nattväktarstaten".

Litteratur: John Finnis *Aquinas* Oxford 1998, Jacques Maritain *The Person and the Common Good* Notre Dame, Michael Novak *Free Persons and the Common Good* Lanham 1989.

GILSON, Etienne (1884-1978) fransk filosof och professor vid bland annat Sorbonne och Pontifical Institute for Medieval Studies i Toronto. G. var en framstående företrädare för den thomistiska filosofin och, vid sidan av hans kollega Jacques Maritain, en av de personalistiska filosofer som i störst utsträckning har påverkat europeisk kristdemokrati.

Litteratur: Etienne Gilson *The Spirit of Medieval Philosophy* Notre Dame 1991.

GROTIUS, Hugo (1583-1645) Holländsk rättslärd och diplomat. Verksam i bland annat Paris där han 1625 publicerade sitt stora verk om folkrättens grunder, *De iure Belli ac Pacis*. G. var naturrättsligt orienterad och starkt påverkad av de spanska rättsfilosoferna såsom Francisco de Vitoria*. Under en period tjänstgjorde G. som Sveriges ambassadör vid det franska hovet.

Litteratur: Heinrich Rommen *The Natural Law* Indianapolis 1998.

GUNDLACH, Gustav (1892-1963) Tysk teolog, filosof och socialetiker. G. torde även för många politisk-filosofiskt intresserade vara en doldis, men utövade under det sena 1940- och 50-talet i själva verket ett betydande inflytande som en av den tyska kristdemokratis inspiratörer. Han medverkade även bakom kulisserna till tillkomsten av flera dokument om den katolska socialläran.

Litteratur: Anton Rauscher *Gustav Gundlach 1892-1963* Paderborn 1988.

HIERARKI Se varats hierarki*.

HILDEBRAND, Alice von I USA verksam kristen filosof som bland annat har skrivit kritiskt om modern vänsterfeminism utifrån ett personalistiskt perspektiv. H. har undervisat vid Thomas More College och University of Steubenville.

Litteratur: Alice von Hildebrand *The Privilege of Being a Woman* Ypsilanti 2002.

HOOKE, Richard Anglikansk tänkare verksam under 1600-talet. Starkt kritisk mot de så kallade puritanerna. H. bidrog till att flera element av Thomas av Aquinos rättsfilosofi fördes vidare i England även efter reformationen.

HORISONTELL PLURALISM Begrepp inom kristdemokratiskt tänkande vars innebörd är att staten skall respektera enskildas och det civila samhällets legitima självständighet samt att den politiska auktoriteten skall fördelas på olika beslutsnivåer alltefter ändamålsenlighet, till exempel genom federalism*. Man kan säga att där subsidiaritetsprincipen* respekteras råder H.

Litteratur: Niels Arböl *Ett nytt Europa* Stockholm 1991.

INDIVID Från latinets odelbar. I den personalistiska filosofi som ligger till grund för kristdemokratins understryks att begreppet individ använt om enskilda människor visserligen inte är felaktigt, men däremot helt otillräckligt. Se även person*.

INDIVIDUALISM Ordet används inom personalistisk filosofi, ofta med en kritisk underton, som benämning på filosofiska tendenser eller praktiska ageranden som förringar betydelsen av att människan är en till sin natur social varelse, som både har behov av sina medmänniskor och förpliktelser gentemot desamma.

INTERMEDIÄRA STRUKTURER Samlingsbegrepp för de olika gemenskaper och organisationer som finns, och bör finnas, mellan den enskilde och den politiska gemenskapen, såsom familjer, fackliga organisationer, samfund och så vidare. Jämför det civila samhället*.

INTERNATIONALISM Knappast en exakt politisk-filosofisk term, utan snarare en konventionell benämning av en etisk och politisk hållning som betonar solidariteten människor emellan oberoende av nations- eller statsgränser. Idéhistoriskt sett tar I. i långa stycken sin utgångspunkt i den kristna traditionens betonande av människosläktets fundamentala enhet och det faktum att alla människor är av samma mänskliga natur. Den kristdemokratiska rörelsens I. brukar anges som en av de saker som skiljer kristdemokratins från i egentlig mening konservativa politiska partier.

JUSTINIANUS (482-565) Romersk kejsare. J. har gett namn till Codex Iustinianus, egentligen Corpus Iuris Civilis, en monumental samling romerska rättskällor som på många sätt, vid sidan av den kanoniska rätten*, har utgjort en stomme i västerländsk juridik och för den gemensamma rätten i Europa, Ius Commune, fram till modern tid. Mycket av det som idag kallas allmänna rättsprinciper eller allmänna rättsgrundsatser kommer i själva verket från den romerska rätten.

Litteratur: Ditlev Tamm *Romersk rätt och Europeisk rättsutveckling* Stockholm 1993.

KANONISK RÄTT Namn på i första hand den Katolska Kyrkans rättssystem och rättsregler såsom dessa gradvis systematiserats och utvecklats under historiens gång, i synnerhet från medeltiden och framåt. Den kanoniska rätten har utövat ett avgörande inflytande på bland annat utvecklingen av den enskildes rättigheter som rättssubjekt, på reglerna för juridiska processer och för utvecklandet av begreppet juridisk person i Västerlandet och till en del även andra delar av världen, inte minst på äktenskapsrättens område. Nu gällande kanonisk rätt finns samlad i Codex Iuris Canonici från 1983.

Litteratur: James ABrundage *Medieval Canon Law* London 1995, Kenneth Pennington *The Prince and the Law 1200-1600* Berkeley 1993, Brian Tierney *The Idea of Natural Rights* Grand Rapids 1997, James A. Corriden *An Introduction to Canon Law* New York 1991.

KATOLSK SOCIALLÄRA Den Katolska Kyrkans lära om hur samhället bör gestaltas utifrån kristen människosyn och etik samt utifrån naturrätten, för att möjliggöra ett människovärdigt liv för alla. K. har haft en avgörande betydelse för utformandet av kristdemokratins tänkande i Europa och Latinamerika. Se även encyklika*.

Litteratur: Rodger Charles *An Introduction to Catholic Social Teaching* Oxford 1999, George Weigel & Robert Royal *Building the Free Society* Washington DC 1993.

KETTELER, Wilhelm Emmanuel von (1811-1877) Biskop av Mainz i Tyskland. Av sin samtid kallad ”socialbiskopen”. K. försvarade löntagarnas intressen visavi kapitalet, liksom föräldrars rättigheter visavi staten med utgångspunkt i Thomas av Aquinos tänkande. K. kan

utan vidare beskrivas som en av den tyska kristdemokratins tidigaste betydande teoretiker.
Litteratur: Göran Bergqvist *Wilhelm Emmanuel von Ketteler* Stockholm 1978.

KLASSISKA TRADITIONEN, DEN ETT, av bland annat idéhistorikern Henry Schmandt*, brukat uttryck för den breda tradition av klassiskt grekiskt och romerskt samt kristet tänkande som också kallats den aristotelisk-thomistiska traditionen. K., som under 1900-talet främst kommit till uttryck i den personalistiska och nythomistiska filosofin, har haft stor betydelse för kristdemokratien.

KONFEDERATION Se federalism*.

KRISTDEMOKRATI Namn på den politiska riktning som efter andra världskriget växte fram som arvtagare till de kristligt-sociala partierna i Europa och Latinamerika och blev en ledande politisk kraft i många länder. K. är en, i förhållande till konservatismen, med vilken den i Sverige ofta sammanblandas, självständig politisk rörelse både vad avser dess idéhistoria, dess organisatoriska historia och dess politiska praxis. K. är en icke-konfessionell, reformistisk och internationalistisk rörelse vars partier vinnlägger sig om att vara genuina folkpartier, det vill säga partier som samlar väljare ur alla samhällsgrupper. Se även CDI*.
Litteratur: Karlström, Urban (ed.) *Det Gemensamma Bästa* Stockholm 2002, Niels Arböl *Ett nytt Europa* Stockholm 1991, Michael Fogarty *Christian Democracy in Western Europe* London 1957.

KRISTEN ETIK Den kristna etikens olika komponenter, såsom den Gyllene Regeln, Dekalogen, Kardinalsdygderna och den naturliga rätten, är till de delar den rör det gemensamma bästa och inte strikt religiösa eller privata frågor, en naturlig utgångspunkt för de kristdemokratiska partiernas politik.
Litteratur: Servais Pinckaers *The Sources of Christian Ethics* Edinburgh 1995, Thomas J Higgins *Man as Man – The Science and Art of Ethics* Rockford 1992.

KRISTLIGT-SOCIALA, DE Benämning på de kristdemokratiska partiernas föregångare under det sena 1800-talet och under mellankrigstiden, såsom tyska Zentrum och italienska Partito Popolare. Den kanske väsentligaste skillnaden jämfört med efterkrigstidens kristdemokratiska partier torde vara K:s mer samfundsbundna karaktär, det vill säga katoliker respektive protestanter tenderade att samlas i egna partier. Tyska Zentrum, som samlade både katoliker och protestanter, utgjorde därvidlag ett undantag.

KONRAD ADENAUER-STIFTUNG Betydande tysk ”think-tank” med kristdemokratisk orientering. Arbetar, bland annat, mycket med utbildning och uppbyggnad av demokratiska strukturer i det tidigare östblocket samt i Tredje världen.

KYRKOFÄDER Benämning på vissa betydande gestalter i kyrkans historia från apostlarnas tid fram till högmedeltiden. De siste som brukar tillskrivas denna benämning är Bernard av Clairvaux, som levde på 1000-talet. Många av K., såsom Augustinus, har en självklar plats i kristdemokratins idéhistoriska bakgrund. Se även patristik*.
Litteratur: Pier Franco Beatrice *The Fathers of the Church* Vicenza 1987.

KUYPER, Abraham (1837-1920) Holländsk protestantisk tänkare som har lämnat viktiga bidrag till den kristdemokratiska rörelsen i Nederländerna. Upphovsman till den så kallade sfärsuveränitetsprincipen enligt vilken till exempel familjer måste tillmätas en viss självständighet gentemot staten.

LACORDAIRE, Henri (1802-1861) Katolsk präst och thomistisk filosof. Drivande kraft bakom tidningen *L'Avenir*, som verkade för religionsfrihet och sociala reformer på kristen grund. L. kan sägas höra till europeisk kristdemokratis verkliga pionjärer.

Litteratur: Thomas Bokenkotter *The Church and Revolution* New York 1998.

LAG, LAGA STYRE Att stater skall styras genom rättfärdiga lagar och inte genom härskarnas godtycke är en princip av gammalt datum i kristen idétradition. Berömt är till exempel Augustinus fråga: "Utan lagar, vad är då stater annat än stora rövarband?". Den kristdemokratiska rörelsens idébakgrund har i hög grad präglats av Thomas av Aquinos definition av en lag såsom "Ett påbud syftande till det gemensamma bästa, som är i enlighet med förnuftet, utfärdat av den som har ansvaret i gemenskapen och offentliggjort". Värt att notera i Thomas definition är bland annat att en verklig lag i första hand skall tala till vårt förnuft och inte till en rädsla för bestraffning, samt att den skall åsyfta det gemensamma bästa, det vill säga att man inte skall lagreglera rent privata angelägenheter. Denna medeltida syn på laga styre ifrågasattes av förespråkarna för de absoluta monarkier som växte fram på 1500-talet. Reaktionen mot dessa monarkier födde sedan i sin tur de spanska skolastikernas doktriner om folkens rätt till självbestämmande samt den anglosaxiska traditionen om "rule of law". Se även rättstat*.

Litteratur: R J Henle *The Treatise on Law* Notre Dame 1993.

LEO XIII (1810-1903) Påve. Publicerade under sitt pontifikat många betydande encyklikor*, däribland den för europeisk och latinamerikansk kristdemokrati närmast grundläggande socialencyklikan *Rerum Novarum**.

Litteratur: Leo XIII *The Great Encyclicals of Pope Leo XIII* Rockford 1995, George Weigel & Robert Royal *Building the Free Society* Washington DC 1993.

LUEGER, Karl (1844-1910) Legendarisk kristligt-social borgmästare i Wien. Berömd för sin progressiva och då nydanande socialpolitik, bland annat baserad på kommunala bolag med välfärdsuppgifter. Eftervärlden har, med rätta, riktat kritik mot L. för anti-semitiska inslag i den politiska retoriken, inslag som emellertid inte verkar ha satt avtryck i hans praktiska politik.

MCINERNEY, Ralph Amerikansk thomistisk filosof. Professor vid University of Notre Dame. M. är utan tvekan en av världens främsta, nu verksamma, experter på Thomas av Aquino och dennes filosofi. Som kuriosum kan nämnas att han även är författare till de i svensk TV sända *Father Dowling*-mysterierna.

Litteratur: Ralph McInerney *Aquinas on Human Action* Washington DC 1992, Ralph McInerney *Ethica Thomistica* Washington DC 1997, Ralph McInerney *St. Thomas Aquinas* Notre Dame 1982.

MCNABB, Vincent (1868-1943) Irländsk, i England verksam, samhällskritiker och författare. Anhängare av distributismen som ville motverka den nakna kapitalismens otrygghet och avarter genom ett spritt småskaligt ägande bland allmänheten. Besk kritiker av den så kallade konsumismens slit och släng kultur.

Litteratur: Vincent McNabb *The Church and The Land* Norfolk 2003.

MARITAIN, Jacques (1882-1973) Fransk diplomat och personalistisk filosof, starkt influerad av Thomas av Aquino. M. gick i exil under kriget och var då huvudsakligen verksam i USA. M. har sannolikt mer än någon annan influerat tänkandet hos både europeisk och

latinamerikansk kristdemokrati. Framstående demokratiteoretiker. Särskilt betydelsefullt torde vara M:s försvar för den mänskliga personens okränkbarhet samt hans belysande av de mänskliga rättigheternas grund i naturrätten. Efter andra världskriget deltog M., vid sidan av René Cassin, i utformandet av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Litteraturen av och om Jacques Maritain är omfattande.

Litteratur: Jacques Maritain *Christianity and Democracy & The Rights of Man and Natural Law* San Francisco 1986, Jacques Maritain *The Man and The State* Chicago 1951, Jacques Maritain *The Person and the Common Good* Notre Dame 1966, Timothy Fuller & John P. Hittinger (ed.) *Reassessing the Liberal State* Washington DC 2001.

MESSNER, Johannes (1891-1984) Framstående österrikisk socialteoretiker och politisk filosof, passande nog årsbarn med *Rerum Novarum*. Efter nazisternas maktövertagande i Österrike 1938 tvingades M. i exil till England, där han också skrev sitt mest betydande verk *Das Naturrecht*, ett monumentalt arbete om naturrätten. M. har haft stor betydelse för centraleuropeisk kristdemokrati och skulle sannolikt ha haft ett än vidare inflytande om det inte vore för den begränsning som ligger i att han huvudsakligen skrev på tyska. Litteratur: Johannes Messner *Das Naturrecht* München 1966, Alfred Klose *Johannes Messner 1891-1984* Paderborn 1991.

METAFYSIK, Se ontologi*.

MONARKI, envælde. Enligt klassisk politisk filosofi ett av de "egentliga" statskicken* vid sidan av aristokrati och demokrati. Den kristna politiska filosofin intog tidigt en tydligt monarkisk tendens som emellertid kan vara bedräglig för vår tids människor. Stödet för monarki i kristen filosofi innebar nämligen inte att man föredrog en ärvd krona framför en vald ledare, utan att man föredrog en främste representant för staten, snarare än flera dito. Bakgrunden var den romerska republikens och senare kejsardömets återkommande försök att skapa en rudimentär maktindelning genom att ge identiska eller överlappande befogenheter till två eller tre (duumvirat, triumvirat), och senare till och med fyra (tetrarkatet) personer, vilket regelmässigt ledde till splittring och blodiga inbördeskrig. Thomas av Aquino* förespråkade i likhet med många andra under medeltiden ett statskick som var en blandning av monarki, i så motto att en representerade helheten, aristokrati, i så motto att de mest lämpade styrde, och demokrati, i så motto att de styrande valdes bland folket, av folket. En mix som i hög utsträckning realiserades i dagens representativa demokratier. De absoluta arvkungadömen som föddes ur renässansen och reformationen kritiserades starkt av kristna naturrättsteoretiker som till exempel Roberto Bellarmino* och Francisco Suarez* och deras filosofiska principer har i modern tid återkommit i till exempel Jacques Maritains kritik av politisk totalitarism. Modern internationell kristdemokrati har inget entydigt förhållningssätt i valet mellan konstitutionell monarki eller republik, och de olika partierna tenderar att agera i enlighet med respektive lands traditioner. Så har de svenska kristdemokraterna tagit ställning för bevarande av monarkin.

MORE, Thomas (1478-1535) Engelsk jurist och Lordkansler, kristen humanist och författare till många verk, däribland det märkliga *Utopia**, en skröna om "landet ingenstans" i vilket T. beslöjat gisslar sin samtids penning- och maktfixering, och likgiltighet för de fattigas situation. Bokens titel har kommit att bli allmän term för allsköns ogenomförbara samhällsprojekt. T. vägrade i samband med en tvist kring ett av Henrik VIII:s äktenskap att dagtinga med sitt samvete och sin trosövertygelse, varför han fängslades, anklagades grundlöst för förräderi och halshöggs. Genom sitt sätt att sätta etiken och rätten före makten, och insistera på sitt samvetes rättigheter, ses T. som en förebild för statsmän. Berömt är hans

uttalande, ”I am the Kings loyal servant, but Gods first”. T., som sedan länge vördats som helgon i såväl den katolska som anglikanska kyrkan, förklarades för ett par år sedan som alla politikernas skyddspatron av Påven Johannes Paulus II.

MOUNIER, Emmanuel (1905-1950) Fransk personalistisk filosof från Grenoble, kritisk mot borgerlig individualism. Grundade och drev den uppmärksammade tidskriften *Esprit*. Trots att M. periodvis var kritisk mot sin tids kristdemokrati, som han ansåg brista i radikalitet, har han haft stor inflytande på europeisk kristdemokrati, i synnerhet i de fransktalande områdena. Litteratur: Emmanuel Mounier *Personalism* Notre Dame 1952, John Hellman *Emmanuel Mounier and the New Catholic Left 1930 -1950* Toronto 1981.

MURRAY, John Courtney (1904-1970) amerikansk jesuit, filosof och samhällsdebattör med naturrättslig orientering som främst har haft betydelse för sina inlägg om relationen mellan kyrka och stat samt om religionsfriheten. Litteratur: John Courtney Murray *We Hold These Truths* Kansas City 1988.

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER Värnandet av varje persons naturliga rättigheter utgör enligt kristdemokratins politiska filosofi huvudkomponenten i statens ändamål att värna det gemensamma bästa. Enligt detta synsätt är de mänskliga rättigheterna i grunden naturliga och något som varje stat är skyldig att erkänna. De skapas alltså inte genom politiska beslut, vilket är den praktiska innebörden i så kallad ”rättspositivism”. Idén om de mänskliga rättigheterna har sin bakgrund hos de kristna naturrättsfilosoferna under medeltiden och den moderna tidens början, såsom Thomas av Aquino, William av Ockham och Francisco de Vitoria samt inom den kanoniska rätten. De stora deklarationerna om mänskliga rättigheter i samband med de franska och amerikanska revolutionerna på 1700-talet var ett stort framsteg i så måtto att medvetenheten om mänskliga rättigheter spreds, men samtidigt hamnade M. därigenom i ett nytt och bristfälligt filosofiskt sammanhang som endast delvis korrigerats i modern tid. Internationell kristdemokrati trycker traditionellt sett på M:s naturrättsliga karaktär och ser däri en garant mot totalitarism och politiskt godtycke.

Litteratur: Jacques Maritain *Christianity and Democracy & The Rights of Man and the Natural Law* San Francisco 1986, Kenneth Pennington *The Prince and the Law 1200-1600* Berkeley 1993, Brian Tierney *The Idea of Natural Rights* Grand Rapids 1997.

NATUR Ordet N. har i de kristdemokratiska politisk-filosofiska sammanhangen inte den betydelse som det har hos till exempel Naturvårdsverket, utan syftar, i enlighet med skolastiskt filosofiskt språkbruk, på någots väsen sett som grund för dess egenskaper, behov eller funktioner, såsom när vi till vardags talar om att ”det ligger i sakens natur”. Så grundas till exempel de mänskliga rättigheterna i människans natur, inte i föreställningar om hur det ”är ute i naturen” eller i något tänkt ”naturtillstånd”, vilket kritiker stundtals vill påskina.

NATURLIGA MORALLAGEN, DEN Vi kan observera att vi människor fungerar så, att varje gång vi står i en valsituation där vi kan handla antingen så eller så, så väljer vi alltid det alternativ som, givet all kunskap vi har med bäring på situationen, framstår som det i någon mening godare eller mer rätta alternativet. Det är helt enkelt förnuftet som bjuder oss att göra så, eftersom alternativet vore förnuftsvidrigt och omdömeslöst. Därför brukar just vad som egentligen är vårt samvetes ”kommando”, det vill säga ”gör och eftersträva det goda och undvik det onda”, att beskrivas som den naturliga morallagens ”första bud.”. Enligt Thomas av Aquino är detta den rationella varelsens delaktighet i Guds eviga lag genom det blotta förnuftet. N. är nära förbunden med begreppet naturrätt*.

Litteratur: R J Henle *The Treatise on Law* Notre Dame 1993, Ralph McInerny *Aquinas on Human Action* Washington DC 1992, Jean Porter *Natural and Divine Law* Grand Rapids 1999, John Budziszewski *Written on the Heart – the Case for Natural Law* Houston 1997, Russell Hittinger *The First Grace* Wilmington 2003.

NATURRÄTT Den moraliska rätt som grundar sig i människans natur och därför är densamma alltid och överallt till skillnad från den konventionellt eller politiskt stiftade rätt, juridiken, som gäller i vissa länder vid ett visst tillfälle. Det hör till den naturrättsliga filosofin att N. såsom ontologisk* realitet står över den stiftade, positiva rätten, som därför måste stå i överensstämmelse med. N. för att kunna förpliktiga vårt samvete. Det vill säga att lagar som inte stämmer med naturrätten är definitionsmässigt orättfärdiga, till den del de inte rör etiskt helt neutrala spörsmål. Det finns anledning att här göra en distinktion mellan N. som ontologisk realitet, det vill säga som den faktiskt existerar i verkligheten, respektive olika teorier om naturrätten, som mer eller mindre väl återger densamma. Internationell kristdemokrati har haft ett allmänt naturrättsligt förhållningssätt, utan att binda sig till en viss teoribildning, även om den thomistiska varianten i praktiken oftast gjort sig gällande. Litteratur: Edward B. McLean (ed.) *Common Truths* Wilmington 2000, Heinrich A. Rommen *The Natural Law* Indianapolis 1998, John Finnis *Natural Law and Natural Rights* Oxford 1992.

NELL-BREUNING, Oswald von (1890-1991) Tysk jesuit, socialtiker och ekonom verksam från 1930-talet fram till början av 1990-talet. N. var bland annat spökskrivare av Pius XI:s encyklika *Quadragesimo Anno* i vilken subsidiaritetsprincipen* lanserades. N. hade inte bara ett stort inflytande på tysk kristdemokrati, utan anses också ha varit en inspirerande kraft bakom SPD:s Bad Godesberg-program på 1950-talet, då marxismen övergavs.

NIHILISM Av latinets ”nihil”, ingenting. Filosofisk hållning som menar att det inte finns några verkliga, objektiva eller allmänt sanna etiska värden eller normer, så kallad ”värdenihilism”. Ofta kopplad till olika former av kunskapsteoretisk skepticism.

NOVAK, Michael (1933-) Amerikansk katolsk författare och samhällsdebattör som blev känd genom sin kritik av 1980-talets så kallade befrielse-teologi. N. har under många år försökt skapa en samhällsvision genom att koppla ihop en personalistisk människosyn och en aristotelisk-thomistisk moralfilosofisk tradition med liberala institutioner och en liberal ekonomi. N. har fått inomkatolsk kritik för att försvara mer marknadsliberala positioner än den tradition han står i egentligen rymmer. Oavsett riktigheten i den kritiken kan N. hur som helst sägas ha lämnat viktiga bidrag till västerländsk samhällsdebatt de senaste decennierna. Litteratur: Michael Novak *Free Persons and the Common Good* Lanham 1989.

NYTHOMISM Ibland också i formen ”neothomism” utgör benämning på den filosofiska riktning i Europa och Amerika som, delvis inspirerade av den påvliga encyklikan *Aeterni Patris* från 1879, under 1800- och 1900-talet sökte förnya Thomas av Aquinos filosofi och applicera den på den moderna tidens frågeställningar, vilket visat sig bli ett i många avseenden lyckat projekt. Till N. räknas flertalet av de filosofer som haft stor betydelse för moderna kristdemokrati såsom Etienne Gilson, Jacques Maritain och Yves Simon. Litteratur: Gerald McCool *The Neo-Thomists* Milwaukee 1994.

NYTTOMORAL Även ”utilitarism”. Benämning på filosofisk riktning vars stora namn är Jeremy Bentham, men till vilken också räknas till exempel John Stuart Mill och många sentida efterföljare. Enligt N. syftar det moraliska livet till att maximera lycka och minimera

lidande, och det är ytligt sett inte svårt att se dess attraktionskraft. Eftersom N. dock inte erkänner några naturliga mänskliga rättigheter (enligt Bentham "rent nonsens") har N. rymt en obehaglig tendens att gynna majoritetens maximerade lycka på olyckliga minoritetens bekostnad. N:s formel "största möjliga lycka åt största möjliga antal" har legitimerat tvångssteriliseringar, aborter och eutanasi där detta anses gynna den "samlade lyckan". N:s reduktion av begreppet lycka till att ofta bara avse fysisk njutning eller undvikande av fysiskt smärta har inte bara i praktiken gjort N. blint för etiska frågeställningar relaterande till människans förnufts- och själsliv, därmed reducerande substansen i de mänskliga rättigheterna, utan i samma andetag öppnat dörren för förvirrade doktriner om "djurens rättigheter". Kritiker har inte heller underlåtit att påpeka att den typ av moralfilosofiska "kalkyler" för att hitta mest lyckobringande alternativ som N. föreskriver i etiska valsituationer helt enkelt inte går att utföra. N. brukar beskrivas som socialliberalismens moralfilosofi par excellence. Det kanske skall påpekas att klassisk och kristen etik ingalunda varit likgiltig för nyttoaspekter på det etiska handlandet, men, som redan Cicero* anmärkte i *De Legibus*; "Det är det moraliskt goda som avgör vad som egentligen kan kallas nyttigt – inte tvärtom."

Litteratur: Henry J. Schmandt *De politiska idéernas historia* Stockholm 1965, Peter Bristow *The Moral Dignity of Man* Dublin 1993.

ONTOLOGI "Läran om varat". Disciplinen kallas också "metafysik", ett uttryck som har sin bakgrund i att, då man under antiken skulle bringa ordning i Aristoteles* samlade författarskap, placerade hans böcker i ämnet bortom (meta) hans böcker om fysiken. Namnet är dock träffande eftersom den rör de gemensamma aspekter på allt existerande som finns "bakom" de med empiriska metoder undersökbara fenomen, genom vilka vi har kunskap om dessa aspekter. Sammanfattningsvis handlar O. om de väsentliga egenskaper hos det existerande som gör att de uppvisar de observerbara fenomen de gör, samtidigt som dessa fenomen utgör den enda källan till kunskap om det existerandes väsen (essens/natur), med undantag för de fall då analogier säkert kan dras mellan olika existensformer. O. är som disciplin en förutsättning för seriöst bedriven filosofi vad avser till exempel kunskaps teori, logik och etik. Till O. hör ett, huvudsakligen på analogier baserat, filosofiskt studium av Gud, även benämnt "naturlig teologi".

Litteratur: W Norris Clarke *The One and the Many* Notre Dame 2001, Joseph Owens *An Interpretation of Existence* Houston 1985, Josef Pieper *Living the Truth* San Francisco 1989, John F. Wippel *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas* Washington DC 2000, Ralph McInerney *Aquinas and Analogy* Washington DC 1996.

ORGANISMTEORI Under Europeisk medeltid var det vanligt att med en analogi beskriva samhället som en organism, en "kropp", där olika organ fyllde olika funktioner, men alla behövdes för helheten och alla hade sålunda existensberättigande och sina specifika rättigheter. Analogin användes också för att beskriva pluralism som en mångfald av delar i en sammanhållen enhet. Vi har kvar språkbruk från dessa teorier i ord som samhällsmedlem, statsöverhuvud, statsorgan och organisation. Under 1800-talet dök det upp organismteorier med helt andra innehåll, vari den analoga och pluralistiska aspekten tonades ned och somliga såg staten som en verklig organism, vari delarna bara var till för helheten. En sådan, för den äldre kristna och medeltida traditionen helt främmande, kollektivistisk syn där enskilda och grupper bara har någon betydelse såsom delar av helheten (staten) finns till exempel i olika former av hegelianism och fascism.

Litteratur: Otto Gierke *Political Theories of the Middle Age* Cambridge 1987, Henry J. Schmandt *De politiska idéernas historia* Stockholm 1965.

ORSAKER Inom den klassiska* filosofiska traditionen fäster man stort avseende vid analys av olika företeelsers O. varmed förstås de förutsättningar som nödvändigtvis måste vara för handen för att en effekt eller ett ändamål skall kunna nås. Man talar då om fyra typer av O; 1. Den effektiva orsaken, den agent som faktiskt producerar företeelsen, såsom urmakaren vid tillverkningen av ett ur. 2. Den materiella orsaken, det som företeelsen består av, såsom fjädrar, kugghjul och dylikt vid urtillverkning. 3. Den formala orsaken, den rätta relationen mellan de ingående komponenterna, samt 4. Den finala orsaken, som är ändamålet, med den aktuella företeelsen, såsom att ange tid för uret. Inom klassisk politisk filosofi används dessa fyra orsakstyper för att analysera till exempel vad som krävs för att en gemenskap skall kunna kallas för en stat (hur blir den till, vad består den av, vad håller ihop den i rätta relationer, vad är dess syfte) och liknande frågeställningar.

ORÄTTFÄRDIGA LAGAR Att det kan finnas orättfärdiga lagar och att dessa normalt inte bör lydask är en gammal komponent i kristen politisk filosofi. Augustinus och Thomas av Aquino säger till exempel båda att sådana lagar inte är riktiga lagar utan snarare en form av våld. I den klassiska traditionen utpekask två huvudsakliga faktorer som gör lagar orättfärdiga, dels ett orättfärdigt innehåll, såsom att de kränker de naturliga rättigheterna eller alsk likhet inför lagen, eller att de avser saker för vilka lagstiftaren inte har kompetens och befogenhet, till exempel om EU skulle utfärda ett direktiv på ett område där medlemsstaterna inte gett unionen några befogenheter.

Litteratur: R J Henle *The Treatise on Law* Notre Dame 1993, Coretta Scott King (ed.) *The Martin Luther King Companion* New York 1993.

PACEM IN TERRIS ”Fred på jorden”. Påvlig encyklika av Johannes XXIII publicerad 1963 om de naturrättsliga förutsättningarna för fred och en internationell rättsordning. P. har haft betydelse för internationell kristdemokratis syn på till exempel frågor om mänskliga rättigheters ställning i folkrätten, internationella relationer och konfliktlösning.

PACIFISM Se rättfärdiga krig*.

PATRISTIK Det tvärvetenskapliga forskningsfält som sysselsätter sig med kyrkofädernas* liv, texter och läror.

PERSON En ”i sig själv existerande, till sin natur rationell, individ” i fri översättning av Manlius Severinus Boethius berömda definition från senantikens. P. åsyftar alltså varelser som är av förnuftig natur och därigenom har en fri vilja och ansvar för sina handlingar. En mänsklig P. förverkligar såsom kroppslig, biologisk varelse detta förnuft gradvis, i takt med organismens utveckling. Från livets uppkomst och framåt utvecklas alltså människan som person, inte till person. Människans status som P. är vad som avses i den kristna läran om människan såsom skapad till ”Guds avbild”, det vill säga förnuft och frihet är egenskaper som återfinnes hos såväl personerna i Treenigheten som hos mänskliga personer. Inom kristdemokratins tenderar man att använda P. i texter när man avser enskilda människor, snarare än det jämförelsevis intetsägande ordet ”individ”, som lika gärna kan användas om älgar och grisar. Personbegreppet är centralt i personalismen*.

Litteratur: Anders Piltz *Mellan ängel och best* Stockholm 1991, W. Norris Clarke *Person and Being* Milwaukee 1993, Jacques Maritain *The Person and the Common Good* Notre Dame 1966, Kenneth L. Schmitz *At the Center of the Human Drama* Washington DC 1993.

PERSONALISM Filosofisk antropologi eller ”människosyn” med utgångspunkt i begreppet person*, men också mångfacetterad politisk-filosofisk inriktning som sätter varje människas

möjligheter till förverkligande som person såsom övergripande mål för samhället och politiken, se det gemensamma bästa*. P:en menar sig stå för den gyllene medelvägen mellan individualism och kollektivism. Kristen P. Kan, i synnerhet i sin neothomistiska version, utan vidare sägas vara modern kristdemokratis huvudsakliga filosofiska inspirationskälla i såväl Europa som Latinamerika. Till de kristna personalisterna räknas filosofer som Emmanuel Mounier, Jacques Maritain, Peter Maurin, Edith Stein, Max Scheler, Etienne Gilson, Karol Wojtyła och Rocco Buttiglione. Till personalisternas krets räknas ofta också den judiske filosofen Martin Buber.

Litteratur: Emmanuel Mounier *Personalism* Notre Dame 1952, Jacques Maritain *The Person and the Common Good* Notre Dame 1966, Karol Wojtyła *The Acting Person* London 1979, W Norris Clarke *Person and Being* Milwaukee 1993.

PESCH, Heinrich (1854-1926) Tysk jesuit, filosof och ekonom. Den så kallade solidarismens* förgrundsgestalt. Tryckte starkt på att även det ekonomiska livet måste underkasta sig etikens krav för att verkligen kunna stå i människans tjänst. Hans tankar kring ekonomins ändamål, ägande, konkurrens, prissättning, organisering, solidaritet med mera röner nu förnyad uppmärksamhet och hans verk börjar komma ut i nytryck.

Litteratur: Heinrich Pesch *Ethics and the National Economy* Norfolk 2004.

PIUS XI (1857-1939) Påve. P. publicerade under sitt pontifikat flera betydande encyklikor kring samhällsfrågor. Utöver Quadragesimo Anno 1931, vari subsidiaritetsprincipen lanserades, bör nämnas Casti Conubii* 1929 samt Mit Brennender Sorge 1937, riktad mot nazismen, och Divini Redemptoris, riktad mot kommunismen. P:s encyklikor hade påtaglig betydelse för dåtidens kristligt-sociala partier.

Litteratur: George Weigel & Robert Royal (ed.) *Building the Free Society* Washington DC 1993.

POLITISKT STYRE Inom klassisk politisk filosofi term för de styrelseformer som syftar till medborgarnas/samhällsmedlemmarnas bästa, till skillnad från tyranniska* eller despotiska* styrelseformer.

PORTER, Jean (1955-) Professor i kristen etik vid University of Notre Dame. P. har lämnat väsentliga bidrag till det ökande intresset för Thomas av Aquinos moralfilosofi under senare år.

Litteratur: Jean Porter *Natural & Divine Law* Grand Rapids 1999, Jean Porter *The Recovery of Virtue* London 1990.

PP Partido Popolar. Huvudsakligen kristdemokratiskt orienterat icke-socialistiskt parti i Spanien som dock inom sig rymmer både konservativa och liberala strömningar.

PPI Partito Popolare Italiano. Ett av de kristdemokratiska partierna som i Italien har vuxit upp ur det sammanfallande Democrazia Cristiana*, DC. P. kan nog sägas ha absorberat den tidigare vänsterfalangen inom DC. Genom att ha tagit namn från mellankrigstidens kristligt-sociala parti markerar P. sin ståndpunkt att det representerar den autentiska huvudfåran i Italiens kristdemokratiska tradition.

QUADRAGESIMO ANNO Se Pius XI*.

REFORMISM Att förändra samhället genom gradvisa reformer snarare än revolutionär omvälvning. I den kristdemokratiska kontexten brukar kristdemokratins reformistiska hållning

anges som en av de saker som skiljt, och skiljer, den från i egentlig mening konservativa partier.

REPRESENTATIVT STYRE Uppfattningen att den politiska auktoriteten egentligen vilar i folket som helhet och att de styrande endast är dess representanter eller ställföreträdare återfinnes hos Thomas av Aquino och hos 1500- och 1600-talets skolastiska kritiker av den absoluta kungamakten, såsom Francisco de Vitoria*, Francisco Suarez* och Roberto Bellarmino*. R. utgör en självklar del av den kristdemokratiska politiska filosofin.
Litteratur: Dino Bigongiari (ed.) *The Political Ideas of St. Thomas Aquinas* New York 1981, Otto Gierke *Political Theories of the Middle Age* New York 1987, R W Carstens *The Medieval Antecedents of Constitutionalism* New York 1992.

REPUBLIK Av latinets "Res Publica", den allmänna saken, det allmänna. Romersk och medeltida benämning på den politiska gemenskapen. Observera att R. i äldre politisk filosofi inte nödvändigtvis implicerar det vi idag kallar republikansk statsform.

RERUM NOVARUM Påvlig encyklika* publicerad av Leo XIII* 1891. I dokumentet lägger Leo XIII ut texten om bland annat arbetarnas rätt till rättvis lön, rätten att bilda fackliga organisationer, rätten till privat egendom och statens skyldighet att respektera familjens rättigheter och föreningsrätten. R:s betydelse som den kristligt-sociala rörelsens och den europeiska kristdemokratins "Magna Charta" kan knappast överskattas och den rymmer många principer av bestående aktualitet idag.
Litteratur: George Weigel & Robert Royal *Building the Free Society* Washington DC 1993, Marvin L. Krier Mich *Catholic Social Teaching and Movements* New York 1998.

ROMERSK RÄTT Se Justinianus*.

ROMMEN, Heinrich A. (1897-1967) Tysk jurist och politisk filosof. Arbetade som jurist för den politiska oppositionen mot nazisterna som lät fängsla honom en tid. R. gick under kriget i exil i USA där han bland annat publicerade sitt klassiska verk om naturrätten, *The Natural Law*. R. var från början inte så teoretiskt orienterad, men började verka för naturrätten när han noterade hur naziregimen kunde genomföra sin totalitära politik i, ur rättspositivistisk synvinkel, helt lagliga former. Han blev i USA bland annat professor vid Georgetown University i Washington DC.
Litteratur: Heinrich A. Rommen *The Natural Law* Indianapolis 1993.

RÄTTFÄRDIGT KRIG Från latinets "bellum iustum". "Rättmätigt krig" vore en annan tänkbar översättning. Till skillnad från vissa andra teoribildningar, såsom fascismen, har den kristna traditionen alltid prioriterat fredlig konfliktlösning och menat att krig är något som till det yttersta skall undvikas. Samtidigt har huvudfåran inom kristen tradition, representerad av till exempel Augustinus och Thomas av Aquino, hävdats att det finns situationer då det är legitimt att tillgripa militärt våld. Utgångspunkterna har då varit att stater, likt enskilda har en naturlig rätt till självförsvar. I något mindre mån, har denna typ av våldsanvändning också setts som en del av staternas rättskipning, det vill säga i de fall aggressionen inte kunnat hejdas av någon överstatlig auktoritet. Teoribildningen kring R. kretsar kring kriterier för när krig kan vara legitimt, *ius ad bello*, samt kriterier för hur krig får föras när det väl inte kan undvikas, *ius in bello*. Till den första aspekten hör till exempel sådant som att det måste röra sig om ett försvarskrig, till den andra aspekten hör sådant som att civila inte får komma till skada. Efter att under en period ha fallit i skymundan har teorin kring R. återfått sin aktualitet i internationell debatt och har figurerat markant i kritiken av Irak-kriget. Pacifism, förstått

som ett absolut nej till militär våldsanvändning, har ständigt tillbakavisats av huvudfåran i kristen tradition beroende på staternas rätt och skyldighet att skydda sina medborgare. Däremot har en pacifistisk hållning på den enskildes nivå, som personligt vittnesbörd mot våld, alltid haft en given plats. Under de senare decennierna har en "pacifism i praktiken" vunnit insteg i många miljöer. Denna inriktning accepterar de traditionella kriterierna för rättfärdiga krig, men menar att just dessa kriterier själva omöjliggör all legitim våldsanvändning i moderna krig till följd av oundvikligheten av så kallad "collateral damage". Litteratur: USCC *The Quest for Peace* Washington 1983.

RÄTTSTAT Benämning på stat präglad av respekt för människans naturliga rättigheter, laga styre, en självständig dömande makt, offentlig rättskipning och likhet inför lagen. Det bör kanske noteras att en R. åtminstone rent teoretiskt inte behöver vara en demokrati samt att varje demokrati inte nödvändigtvis i alla delar är en rättsstat.

RÄTTVISA Det kanske mest fundamentala begreppet av alla i den kristna politisk-filosofiska traditionen. Dess utgångspunkt är rättvisan såsom en av de fyra kardinalsdygderna, den dygd* som handlar om våra relationer till medmänniskan och som med en klassisk definition innebär "den fasta föresatsen att ständigt ge åt var och en det som tillkommer honom eller henne". Vad detta utgörs av fastställs utifrån behov och förtjänst. R:s syfte är att bevara eller återupprätta den jämlikhet människor emellan som följer av att vi alla är av samma mänskliga natur. Detta syfte utgör också grunden för straffrätten, som i kristen tradition inte i första hand syftar till avskräckning, utan till att återskapa en jämlik relation mellan offer och förövare, genom att förövaren undergår ett proportionellt straff och därigenom sonar sin skuld. Man distingerar i klassisk och kristen filosofi mellan den naturliga rättvisan, etiken, och den positiva rättvisan, juridiken, varvid den senare är underordnad den första. I detta sammanhang skiljer man också mellan 1. Den legala rättvisan, det vill säga de rättvisefrågor som rör laglydighet, rättssäkerhet, rättstrygghet och liknande, 2. Den distributiva rättvisan, som handlar om den enskildes rättmätiga delaktighet i det gemensamma bästa. Hit hör mycket av det vi till vardags kanske talar om som social rättvisa och 3. Den kommutativa rättvisan, vilken handlar om rättvisan i relationerna mellan två likvärdiga parter. Hit hör sådant som att avtal skall hållas, att överenskomna löner och priser skall betalas och liknande. De tre olika formerna har olika förutsättningar och förvirring i det politiska livet bottnar inte sällan i att man till exempel diskuterar en fråga som hör hemma under 2. som om den hörde hemma under 3. Se också lag, laga styre*.

Litteratur: Josef Pieper *The Four Cardinal Virtues* Notre Dame 1966.

SAMVETE Av latinets con-scientia. Det locus i den mänskliga personen där det teoretiska vetandet möter det praktiska, handlingsinriktade, förnuftet i en konkret situation och informerar vårt val av handlingsväg. S. påminner oss när vi, bokstavligen, handlar mot vårt bättre vetande. Att informera sitt samvete, det vill säga att ge det bästa möjliga "beslutsunderlag", är en moralisk skyldighet och att följa sitt samvete är såväl en skyldighet som en moralisk rättighet.

SAMVETSFRIHET Rättighet visavi statsmakten att inte tvingas agera mot det man i sitt samvete är övertygad om är riktigt. S. upphäver inte vårt skyldighet att söka sanningen och informera vårt samvete. Den skyldigheten är tvärtom själva grunden för rätten till S.

SCHELER, Max (1875-1928) Tysk filosof vars egen form av personalism har haft ett visst inflytande på tysk kristdemokrati.

SCHUMACHER, E. F. (1911-1977) Tyskfödd, i England verkande katolsk filosof och ekonom. Mest berömd för sitt distributivistiskt orienterade verk *Small is Beautiful*, som inte minst uppmärksammades inom den gröna rörelsen. Lysande är också hans guide till kunskapsteori och ontologi, *A Guide for the Perplexed*, som bland annat behandlar varats hierarki*.

Litteratur: E.F. Schumacher *Small is Beautiful* London 1973, E.F. Schumacher *A Guide for the Perplexed* London 1978.

SCHUMAN, Robert (1886-1963) Född i Alsace. Fransk kristdemokratisk utrikesminister. S. lanserade 1950 den så kallade Schumanplanen som anses vara startskottet för utvecklandet av det vi idag kallar den Europeiska Unionen. S. brukar vid sidan av Adenauer och de Gasperi beskrivas som en av Europasamarbetets ”fäder”.

Litteratur: Niels Arböl *Ett nytt Europa* Stockholm 1991.

SCHUSCHNIGG, Kurt von (1897-1977) Österrikisk kansler. Efterträdde Dollfuss* och försökte i det längsta motverka Österrikes inkorporering i Hitlertyskland. Efter Anschluss 1938 satte nazisterna S. i koncentrationslägret Dachau.

Litteratur: Kurt von Schuschnigg *Natt över Österrike* Stockholm 1946.

SFÄRSUVERÄNITET Se Kuyper*.

SIMON, Yves R. (1903-1961) Franskfödd, i USA verksam, filosof tillhörig den nythomistiska rörelsen. Kollega till bland annat Jacques Maritain. S. framstår framför allt som en av demokratins mest framstående kristna filosofiska förvarare i vår tid, vilket kommer till uttryck i verk som *Philosophy of Democratic Government* och *The Community of the Free*. S. var bland annat verksam vid University of Chicago, om vilket man vid den tiden sade att det var ”en baptistisk institution där judiska professorer lärde ut katolsk doktrin till ateistiska studenter”!

Litteratur: Vukan Kuic *Yves R. Simon* Lanham 1999, Yves R. Simon *Philosophy of Democratic Government* Notre Dame 1993, Yves R. Simon, *A General Theory of Authority* Notre Dame 1980, Yves R. Simon *The Community of the Free* London 1984, Yves R. Simon *The Tradition of Natural Law* New York 1992.

SKOLASTIK Filosofistudiet i den form det bedrevs främst i medeltidens katedralskolor och universitet, präglad av bland annat en kunskapsteoretisk realism, pluralism och optimism. En gemensam latinsk terminologi av noggrant definierade begrepp och termer, stor vikt vid logisk stringens samt texter som producerades i disputationer där man sökte belysa alla argument kring en fråga för att sedan identifiera den korrekta lösningen. S. har ibland beskyllts för att ha uppmuntrat hårklyverier, en kritik som visat sig ohållbar då konkreta exempel har efterfrågats.

Litteratur: Anders Piltz *Medeltidens lärda värld* Stockholm 1978.

SOCIAL RÄTTVISA I kristligt-social tradition term för strävandena att uppnå distributiv rättvisa* och säkra allas naturliga rätt till sin andel i det gemensamma bästa*. Betonandet av S. markerar att stödsatser för samhällets mest utsatta handlar om att förverkliga rättvisa, att tillgodose något mottagaren verkligen har rätt till, och inte om ”välgörenhet”. Se även solidaritet*.

SOCIAL MARKNADSEKONOMI Term som markerar att kristdemokratien förespråkar en marknadsekonomi baserad på privat äganderätt, frihandel, fackliga rättigheter och socialt ansvarstagande samtidigt som man avvisar en oreglerad "kapitalism".

Litteratur: Amintore Fanfani *Catholicism, Protestantism and Capitalism* Norfolk 2003, Michael Novak *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* New York 1993, Hans Tittmeyer *The Social Market Economy and Monetary Stability* London 1999.

SOLIDARITET Dygd som innebär att ständigt arbeta för det gemensamma bästa, snarare än blott egenintresset eller olika gruppintressen. Inom kristen socialfilosofi rymmer S. flera komponenter såsom att samhällsgemenskapen är till för alla, att de mest utsatta har störst rätt till samhällsgemenskapens stöd samt att alla räknas som ändamål i sig; ingen är överflödig eller blott ett medel. Framträdande i begreppets betydelse i kristen socialfilosofi är också att S. omfattar hela människosläktet i kraft av allas gemensamma mänskliga natur som förnuftiga och sociala varelser.

Litteratur: Kevin P. Doran *Solidarity* New York 1996.

SOLIDARITETSPRINCIPEN Fundamental socialfilosofisk princip som tillsammans med subsidiaritetsprincipen* utgör en oundgänglig aspekt för förverkligandet av det gemensamma bästa. S. utvecklas till exempel i ett arbete av Heinrich Pesch* redan 1918.

Litteratur: Heinrich Pesch *Ethics and the National Economy* Norfolk 2004, E. Bischofberger & M. Zaremba *Arbete före Kapital* Stockholm 1985.

SOLIDARISM Nationalekonomisk teoribildning som under mellankrigstiden hade visst inflytande på de kristligt-sociala partierna. Många av dess idéer återfinnes även hos distributisterna*. Se även Heinrich Pesch*.

STEIN, Edith (1891-1942) Tysk filosof och karmelitsyster av judisk börd. Rörande samhällsfrågor skrev S. bland annat mycket om kvinnors rätt till högre utbildning och var kritisk till ett utbildningsväsende designat av män, för män. Möjligen skulle hennes filosofiska orientering kunna beskrivas som en personalistisk feminism. S. mördades av nazisterna i Auschwitz 1942.

Litteratur: Edith Stein *Woman* Washington DC 2002.

STURZO, Don Luigi (1871-1959) Katolsk präst och sociolog från Sicilien. Ledande tänkare bakom den italienska kristdemokratien. S. räknas som grundare av Partito Popolare Italiano* år 1919. Under fascismen tvingades S. i exil.

SUAREZ, Francisco (1548 -1617) Spansk jesuit och filosof som bland annat argumenterade för den politiska auktoritetens representativa karaktär mot den absoluta monarkins teoretiker.

SUBSIDIARITETSPRINCIPEN Central princip i katolsk sociallära och kristdemokratisk politisk filosofi. Ehuru med en äldre bakgrund lanserades begreppet första gången i Pius XI:s socialencyklika *Quadragesimo Anno* 1931. Principens innebörd är i korthet att enskilda och mindre gemenskaper skall ha frihet att fullgöra sina uppgifter och sträva efter sina respektive ändamål utan otillbörlig styrning. Större gemenskaper, och i synnerhet den politiska gemenskapen på olika nivåer, skall ha en stödjande, subsidiär, eller kompletterande funktion. På så sätt optimeras såväl trygghet som frihet, samtidigt som högre instanser kan lägga sina huvudsakliga ansträngningar på områden där det verkligen är nödvändigt. Såväl den subsidiära plikten hos de högre instanserna som behovet av att ibland flytta beslutskompetens

”uppåt”, gör att såväl ”närhetsprincipen” som ”decentralisering” är otillfredställande uttryck för att beskriva S. innebörd.

Litteratur: Karlström, Urban (ed.) *Det gemensamma bästa* Stockholm 2002.

TELOS Grekiskans mål eller ändamål.

TELEOLOGI Läran om ändamålen. Aspekt av klassisk filosofi som handlar om inneboende ändamålsenligheter i vår verklighet och betydelsen av dessa för vår förståelse och vårt handlande. Som exempel kan anges att all etik, läran om det rätta handlandet, förutsätter en föreställning om ändamålet med människans existens. Ett annat exempel är att det inte går att diskutera om ett statskick är bra eller dåligt utan en, åtminstone underförstådd, uppfattning om statens ändamål. Se också orsak*.

THOMAS AV AQUINO (1224-1274) Teolog och filosof tillhörig dominikanerorden.

T. verkade bland annat i Rom och vid Universitetet i Paris. T:s betydelse, som knappast kan överskattas, rymmer många aspekter såsom hans syntes av äldre filosofiska insikter, hans integrering av Aristoteles begreppsapparat och filosofiska principer i det kristna tänkandet samt betydande egna insikter på inte minst ontologins* område. T:s filosofi på områden såsom antropologi, etik, rättsfilosofi och politisk filosofi har haft sådan betydelse för den kristligt-sociala och kristdemokratiska idétraditionen att det nog inte är en överdrift att säga att utan T:s bidrag skulle den senare, så som vi känner den, helt enkelt inte ha funnits. Den moderna filosofiska rörelse som kallas nythomismen*, och som bygger på T:s filosofi, räknar till sig den absoluta merparten av de tänkare som haft någon avgörande betydelse för kristdemokratins formulering i vår tid.

TINDEMANS, Leo Belgisk statsman och kristdemokratisk ledare. Professor i ekonomi vid universitetet i Louvain. T. var kanske en av kristdemokratins främsta europeiska gestalter under 1970-talet.

TOCQUEVILLE, Alexis de (1805-1859) Fransk författare och politiker. T. beskrivs ibland som liberal, men hör utan tvekan till den kristligt-sociala traditionen i vid mening. Mest berömt är T:s verk om demokratin och den demokratiska kulturen i USA. T. hade särskilt blick för religionen som grund för samhällsengagemang samt för föreningslivet och det övriga civilsamhällets betydelse för en vital demokrati.

Litteratur: Alexis de Tocqueville *Om demokratin i Amerika* Lund 1997.

TRANQUILLITAS ORDINIS Se fred*.

TYRANNI I klassisk filosofi politiskt styre som inte åsyftar det gemensamma bästa*, utan snarare härskarens eller en viss grupps bästa. T. kan också kontrasteras mot rättstat*.

UTOPIA, UTOPISK Se Thomas More*.

UTILITARISM Se nyttomoral*.

VARATS HIERARKI Ursprungligen medeltida filosofiskt begrepp som handlar om olika existensformer och dessas relationer till varandra. Används till exempel för att belysa såväl den mänskliga personens unika särställning i skapelsen, men också för att belysa hennes intima och mångfacetterade samhörighet med andra existensformer. Aktuellt begrepp till exempel i diskussioner om ”djurens rättigheter”.

Litteratur: E. F. Schumacher *A Guide for the Perplexed* New York 1978, Jean Porter *The Recovery of Virtue* London 1994.

VATICANUM II Katolsk kyrkomöte under 1960-talet i samband med vilket många dokument kring samhällsfrågor publicerades, som sedan fått stor betydelse för internationell kristdemokrati.

VERTIKAL PLURALISM Uttryck som syftar på hur olika grupper i ett fritt och pluralistisk samhälle skall ha möjligheter att bygga upp sina egna institutioner och organisationer för livets olika områden. Så skall det till exempel kunna finnas såväl fria dagis som skolor, föreningar och äldreboenden med till exempel kristen, muslimsk, samisk eller antroposofisk profil, i den utsträckning grupper av medborgare önskar den ena eller andra inriktningen

VITORIA, Francisco de (1486-1546) Spansk thomistisk filosof. Försvarade de amerikanska indianernas naturliga rättigheter visavi conquistadorerna och lade därvid viktiga filosofiska grunder för de mänskliga rättigheterna och folkrätten.
Litteratur: Francisco de Vitoria *Political Writings* Cambridge 1991.

VOGELSANG, Karl von (1810-1890) Tidig österrikisk kristligt-social debattör och teoretiker. V. såg gemensamma branschorganisationer med både löntagare och arbetsgivare som önskvärd metod för att förbättra sociala förhållanden, utan att hemfalla till klasskamp. V. hade ett visst inflytande på Centraleuropas kristligt-sociala.
Litteratur: Paul Misner *Social Catholicism in Europe* London 1991.

ZENTRUM Tyskt kristligt-socialt parti grundat 1870. Z. förblev sedan en betydande politisk kraft fram till nazisternas maktövertagande 1933. Många av Z:s förgrundsgestalter sattes i koncentrationsläger, men efter kriget var likväl flera "veteraner" med och bildade arvtagarpartierna CDU och CSU.

ÄGANDERÄTT Enligt kristdemokratisk idétradition en naturlig rättighet grundad i enskildas och familjers behov av egendom för ett människovärdigt liv, samt i arbetarens, i vid mening, rätt till frukterna av sitt arbete. Ä. uppfattas i kristen politisk filosofisk tradition inte som absolut, utan som underordnad det faktum att denna världens goda ytterst är till för alla människor. Ä. har med andra ord en social dimension. Så har till exempel kristdemokratiska regeringar i Europa och Latinamerika förespråkade landreformer och ägandespridning, där kommunister förespråkade förstatligande och konservativa slagit vakt om status quo.

ÄKTENSKAP Fritt ingången stabil, komplementär gemenskap mellan man och kvinna vars karaktäristika är, med Augustinus ord, "enhet, trohet och barn". Det monogama Ä. ses i kristen filosofisk tradition som värn för parternas jämlikhet i relationen och för barns rätt till omvårdnad av sina båda föräldrar, samt som fundament för familjen. Ä. är av naturrättslig karaktär och har rätt till respekt och skydd från staten.
Litteratur: William E. May *Marriage – The Rock on which the Family is Built* San Francisco 1995.

ÄNDAMÅL, se teleologi* och orsaker*.

ÖVP, Österreichisches Volkspartei. Det kristdemokratiskt orienterade partiet i Österrike.